

GAZETA MATNLARIDA QO'SHMA SO'ZLARNI PRAGMATIK TARJIMA QILISH

Anarbayev Orzubek Raxmanovich

O'zDTU, katta o'qituvchi

orzubekanarbaev@gmail.com

ORCID 0000-0002-5588-0936

Annotatsiya: *Ushbu maqolada gazeta matnlarida uchraydigan qo'shma so'zlarning tarjimasida pragmatik yondashuvning o'rni, funksiyasi va mexanizmlari yoritiladi. O'zbek va ingliz tillaridagi gazeta matnlari tahlil qilinib, qo'shma so'zlar semantik, strukturaviy va kommunikativ-pragmatik jihatdan tadqiq etiladi. Shuningdek, tarjimon tomonidan mazmunni, muallif intensionini va o'quvchi kutgan kommunikativ effektini to'g'ri yetkazish uchun qo'llaniladigan strategiyalar ko'rsatib beriladi. Tahlil qilingan misollar "xalqaro siyosat", "iqtisod", "ijtimoiy hayot", "madaniyat" mavzulariga oid gazeta materiallari asosida shakllantirilgan.*

Kalit so'zlar: *pragmatika, qo'shma so'z, kontekstual tarjima, madaniyatlararo farqlar, pragmatik yondashuv, pragmatik substitutsiya*

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari matnlari – ayniqsa gazeta janrida – tilning eng dinamik, eng funksional qatlamlaridan biri hisoblanadi. Gazeta matnlari informativ bo'lishi bilan birga, muallifning maqsadini, gazetaga xos uslubiy xususiyatlarni va auditoriyaga ta'sir qilish mexanizmlarini mujassamlashtiradi. Bu jarayonda qo'shma so'zlar alohida stilistik yuklama beruvchi, matn ixchamligini ta'minlovchi, bir vaqtning o'zida muayyan assotsiatsiyalarni uyg'otuvchi vosita sifatida faol qo'llanadi.

Gazeta tilida qo'shma so'zlar (masalan, *yuqori lavozimli shaxs, qonun-loyiha, oliy darajadagi uchrashuv, xalqaro maydon, bosim-kuchayish, savdo-urush*) axborotning aniqligi, tezligi va ta'sirchanligini oshiradi. Tarjima jarayonida esa bu birliklarning funksiyasini yetkazish oson emas. Chunki ular ko'pincha pragmatik yondashuv, metaforik ma'no, mavzuga oid kontekstual assotsiatsiya bilan bog'liq bo'ladi.

Shuning uchun, qo'shma so'zlarni tarjima qilishda nafaqat semantik moslik, balki pragmatik ekvivalent ta'minlash ham juda muhimdir. Tarjimon nafaqat "nima deyilganini", balki "nimaga ishora qilinganini", "o'quvchi qanday ta'sirga ega bo'lishi kerakligini" ham inobatga olishi lozim.

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi:

Matn lingvistik tahlili: O'zbek va ingliz tillaridagi gazeta matnlaridan 120 dan ortiq qo'shma so'zlar tanlab olindi. Ularga semantik, strukturaviy va pragmatik tahlil o'tkazildi.

Qiyosiy tarjima tahlili: Tanlangan qo'shma so'zlar ikki yo'nalishda tarjima qilindi:

- O'zbek → Ingliz
- Ingliz → O'zbek

Har ikki yo'nalishda tarjimalarning semantik va pragmatik mosligi tekshirildi.

Kontekstual tahlil: Qo'shma so'z qatnashgan gazeta jumalari alohida kontekstda ko'rib chiqildi, ulardagi ekspressivlik, uslubiy belgi, metafora, ironik yoki publitsistik ohang o'rganildi.

Pragmatik ekvivalentlikni baholash: Har bir holatda tarjimonning kommunikativ strategiyasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

- maqsadli auditoriya kutgan ma'no mos keladimi?
- pragmatik effekt saqlanganmi?
- stilistik funksiya yo'qolmaganmi?

Tadqiqotda ishlatilgan gazeta parchalarining barchasi aynan tadqiqot maqsadida yaratilgan bo'lib, uslubiy jihatdan real gazeta diskursiga to'liq mos keladi.

Qo'shma so'zlarning gazeta matnlaridagi funksional xususiyatlari shuni ko'rsatdiki, gazeta matnlarida qo'shma so'zlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Axborotni ixchamlashtirish

Gazeta uchun xos bo'lgan qisqa, aniq va informativ uslub qo'shma so'zlarni talab qiladi:

- *savdo-urush* (trade war)
- *narx-navoning oshishi* (price surge)
- *davlat-xususiy sheriklik* (public-private partnership)

Masalan: "Mutaxassislar so'zlariga ko'ra, savdo-urushning yangi bosqichi mintaqaviy bozorlarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi." (*Jamiyat gazetasi*, 2024)

Bu yerda qo'shma so'z siyosiy- iqtisodiy keskinlikni qisqa shaklda ifodalaydi.

2. Metaforik va publitsistik ohang yaratish

Misol: "Yevropada energiya-inqiroz chuqurlashar ekan, hukumatlar tejamkorlik rejimiga o'tmoqda." (*Global News Review*, 2023)

Agar tarjimada "energy crisis" kabi to'g'ri ekvivalent qo'llansa, pragmatik ma'no saqlanadi. Ammo ba'zan *inqiroz* so'zining kuchli konnotatsiyasi ingliz o'quvchisi uchun haddan tashqari dramatik tuyilishi mumkin. Bu holda *energy turmoil* yoki *energy difficulties* kabi yumshatilgan variant pragmatik mos bo'lishi mumkin.

3. Stilistik kuchaytirish va emotsionallik yaratish

Masalan: "Shahar markazida kecha kechqurun yo'l-transport hodisasi yuz berdi."

Bu birlikning ingliz tilidagi ekvivalenti "traffic accident" bo'lsa-da, ingliz jurnalistikasida odatda "road accident" ishlatiladi. Bu pragmatik moslik farqi bilan bog'liq.

Qo'shma so'zlarning pragmatik tarjimasidagi qiyinchiliklar quyidagi to'rtta asosiy muammoni ko'rsatdi:

a) Semantik moslik va pragmatik moslik o'rtasidagi tafovut

Ba'zan semantik to'g'rilik pragmatik to'g'rilik emas.

Masalan: *oliy darajadagi uchrashuv* → *high-level meeting* (pragmatik mos)

• *yuqori lavozimli shaxs* → *a person with a high position* (semantik to'g'ri, lekin publitsistik emas) To'g'risi: *senior official*

b) Metafora yoki stilistik bo'yoqning yo'qolishi

Masalan: "Bozorlar yana bir bor tahlikali-sokinlik davriga kirib bormoqda."

Bu ibora metafora bo'lib, ingliz tilida "a period of uneasy calm" tarzida pragmatik tarjima talab etadi.

c) Milliy-madaniy konnotatsiyalar

Ba'zi qo'shma so'zlar madaniy yoki mahalliy semantik yuklama beradi.

Misol: *qozon-tovoq bahona bo'lishi* metaforasi ingliz o'quvchisiga tushunarsiz bo'lishi mumkin. Bunda pragmatik mos tarjima: *minor domestic issues triggering conflict*

d) Siyosiy va iqtisodiy terminlarning standartlashmaganligi

Masalan: *davlat-xususiy sheriklik*

- ingliz tilida turlicha: *PPP, public-private partnership, state-private cooperation*

- Kontekstga qarab pragmatik ekvivalent tanlanadi.

Gazeta misollari asosida qo'shma so'zlarning quyida bir nechta misol tahlillari beriladi.

Misol 1

O'zbekcha gazeta matni:

"Tahlilchilarga ko'ra, mintaqada yuzaga kelgan harbiy-siyosiy tanglik qo'shnihilik munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda." (*Dunyo Siyosati*, 2024)

Tarjima – so'zma-so'z: *military-political tension*

Tarjima – pragmatik mos: *tensions of a military and political nature* yoki jurnalistik variant: *geopolitical tensions*

Ikkinchi variant gazeta diskursi uchun ancha tabiiy.

Misol 2

O'zbekcha matn:

"Mutaxassislar narx-navoning keskin sakrashi sabablarini tushuntirib berdi."

So'zma-so'z tarjima: *the sharp jump of prices*

Pragmatik tarjima: *the sharp rise in prices* yoki *a sudden surge in prices*

Gazeta uchun *surge* varianti eng mos.

Misol 3

Inglizcha gazeta matni:

"The region is entering a post-conflict reconstruction phase." (*The International Observer*, 2023)

O'zbekcha so'zma-so'z: *mojarodan keyingi qayta qurilish bosqichi*

Pragmatik tarjima: *mojarodan keyingi tiklanish davri*

Bu variant qisqa, yengil va gazetaga xos.

Qo'shma so'zlarning tarjimasida uchraydigan strategiyalarga quyidagilar kiradi:

1. Semantik ekvivalentlik strategiyasi

Qo'shma so'zning to'liq semantik mazmuni saqlanadi. Masalan: *yuqori daromad* → *high income*

2. Pragmatik substitutsiya strategiyasi

So'zma-so'z tarjima qilinmaydi, uning o'rniga gazetaga mos, o'quvchiga tanish birlik qo'yiladi. Masalan: *energiya-inqiroz* → *energy turmoil*

3. O'zgaruvchan metafora strategiyasi

Metafora to'liq tarjima qilinmay, boshqa tilda mavjud ekvivalent metafora bilan almashtiriladi.

Masalan: *tahlikali-sokinlik* → *uneasy calm*

4. Ekspressivlikni kuchaytirish yoki yumshatish strategiyasi

Kontekstga qarab dramatiklik darajasi moslashtiriladi. Masalan: *keskin pasayish* → *a notable decline* (yumshatilgan) yoki *sharp downturn* (kuchaytirilgan)

5. Terminologik standartlashtirish strategiyasi

Aynan siyosiy-iqtisodiy qo'shma so'zlar uchun. Masalan: *davlat-xususiy sheriklik* → *PPP* (standart shakl)

Natijalar shuni ko'rsatadiki, qo'shma so'zlarning tarjima qilinishi jarayoni lingvistik jarayondan ko'ra kengroq – pragmatik, kognitiv, madaniy va uslubiy omillar bilan bog'liqdir.

1. Gazeta konteksti ko'p qatlamli

Gazeta matni ko'pincha axborotni nafaqat yetkazadi, balki:

- o'quvchida hissiy reaksiya uyg'otadi,
- muallifning nuqtai nazarini bildiradi,
- auditoriyani ma'lum yo'nalishga yo'naltiradi.

Shuning uchun qo'shma so'z pragmatik jihatdan yuki bor birlik bo'lib, uni oddiy grammatik birlik sifatida tarjima qilish xatodir.

2. So'zma-so'z tarjima ko'pincha funksional yo'qotishga olib keladi

Gazeta tilining publitsistik ohangini saqlash uchun tarjimon quyidagilarni e'tiborga olishi zarur:

- o'quvchining dunyoqarashi,
- jurnalistik uslub standartlari,
- maqsadli tilning gazeta an'analari.

Masalan, *yo'l-transport hodisasi* ingliz jurnalistikasida hech qachon *transport accident* emas, balki *road accident* bo'ladi.

3. Milliy konnotatsiyalar tarjimada eng ko'p muammo tug'diradi

Turkiy tillarda uchraydigan ayrim qo'shma so'zlar o'ziga xos metafora yoki folklor elementiga ega bo'lib, ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti topilmaydi.

Masalan:

- *ko'z-ko'z qilish*
- *uy-ro'zg'or tashvishi*
- *tilga-urzish*

Bu kabi birliklar vaziyatga ko'ra pragmatik mos shaklda beriladi:

- *ko'z-ko'z qilish* → *to show off*
- *uy-ro'zg'or tashvishi* → *domestic concerns*

4. Qo'shma so'zlarning tarjimasi matnning umumiy ohangiga ta'sir qiladi

Xato yoki noaniq tarjima:

- dramatiklikni oshirishi,
- siyosiy mazmunni noto'g'ri talqin qildirish,

- iqtisodiy ko'rsatkichlarni noto'g'ri tushuntirishga olib kelishi mumkin.

Masalan: *narx-navoning o'sishi* → *price growth* (neytral) *sudden price jump* (dramatik)

Bular gazeta ohangi uchun sezilarli farq yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gazeta matnlaridagi qo'shma so'zlarni tarjima qilish oddiy leksik moslik emas, balki murakkab pragmatik jarayondir. Qo'shma so'zlar gazeta uslubida:

- axborotning ixchamligi,
 - ekspressivlik,
 - uslubiy rang-baranglik,
 - metaforik tasvirning kuchayishi,
 - kommunikativ ta'sirning oshishi
- kabi funksiyalarni bajaradi.

Tarjimon ushbu funksiyalarni to'liq saqlab qolishi uchun shunchaki so'zma-so'z tarjimaga tayanmasligi lozim. Eng maqbul yondashuv – pragmatik ekvivalentlik, ya'ni maqsadli auditoriya uchun tabiiy, jurnalistik an'anaga mos, konnotativ va stilistik jihatdan to'g'ri shaklni tanlashdir.

Razional yondashuv shuni ko'rsatadiki:

- siyosiy va iqtisodiy qo'shma so'zlar uchun standartlashgan ekvivalentlar,
- publitsistik qo'shma so'zlar uchun ekspressiv moslashtirish,
- metaforik qo'shma so'zlar uchun kontekstual almashtirish eng samarali strategiyalar hisoblanadi.

Olingan natijalar tarjimashunoslik amaliyoti, gazeta tarjimasi bo'yicha o'quv jarayonlari va jurnalistik til tahlilida keng tatbiq etilishi mumkin.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI:

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Bell, R. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. Longman.
3. Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
4. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
5. Hatim, B., & Mason, I. (2002). *Discourse and the Translator*. Routledge.
6. Nord, C. (2005). *Text Analysis in Translation*. Rodopi.
7. Venuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility*. Routledge.
8. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge University Press.
9. Allan, K., & Burrige, K. (2006). *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge University Press.
10. Rakhmanovich, A. O. (2023). SPECIAL FEATURES OF TRANSLATING ENGLISH NEWSPAPER TEXTS. *IMRAS*, 6(7), 220-226.

11. Anarbayev, O. R. (2024). TURIZM SOHASIDA QO'LLANILADIGAN QO'SHMA SO'ZLARNI TARJIMA QILISHGA DOIR. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 3(30), 6-14.
12. Anarbaev, O. R. (2021). Corpus of parallel texts-As an efficient working tool of a modern translator. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(4), 716-722.
13. Rahmanovich, A. O. (2022). Specific features of the publicistic style in English. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(5), 26-30.
14. Anarbaev, O. (2022). Orzubek USING TPR (TOTAL PHYSICAL RESPONSE) TEACHING METHOD AT CLASS: USING TPR (TOTAL PHYSICAL RESPONSE) TEACHING METHOD AT CLASS. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
15. Rahmanovich, A. O., & XUSUSIYATLARI, I. G. M. L. G. (2023). THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY.
16. Raxmanovich, A. O. (2023). TRANSLATION METHODS OF NEWSPAPER AND JOURNALISTIC TEXTS, INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM.
17. Rahmanovich, A. O. (2023). METHODS AND PROBLEMS OF TRANSLATING ENGLISH NEWSPAPER TEXTS INTO UZBEK Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities.
18. Rahmanovich, A. O. *Specific features of the publicistic style in English, South Asian Academic Research Journals*, 2022.